

IKASTOLEN KURSO BAT

IRUÑEKO NORMALEAN

Joan den Uztailaren 16 garrenetik agorraren 11 garrenaraino, Iruñean emanzen Ikastaro bat Nafarroako eskal Irakasleentzat. Lehen aldia da Nafarroako Diputazioak (eta beste Diputazioak guttiago) Ikastolak bere gain artzen dituela, andereñoen ikasbiderako eleketak emana narazten, Magisterioko Escuela Normal ofizialaren are-

to batean.

Itzaldi eta Klaseak euskeraz eman ziran denak, irurogei baiño geyago Andereño bilduz, geyenak Nafarroako. Urrats ezinago aundia izan dela, argi aski dago. Eta eman diran Itzaldi horien artean, honera ekartzen dugu gaur, A. Apat Etxebarne lankide ezagunak eginikakoa.

* * *

EUSKALZAINDIAK gomendatu idatz-erak

Ezta hau jakinduri-estudio tinko bat izanen, lagun arteko Itzaspertu edo Solasaldi bat baizik. Baina ohar bat egin nai dautzuet lehenik; ni hemen eznaoela Euskalzaindiaren izenean, nere izenean baizik; Foru-Diputazioari eskerroneko agurra eginez bidenabar, Ikastaro hau, bere itzalpeko Ikastoleen onetan abiatu duelakotz, etsenplu ederra emanaz.

Eta Euskera-akademiak gomendatu erregela horiek aipatu baino lehen, Aita Justo Mocoroak, ahantzirik dagoen «Genio y Lengua»

bere liburuxka mamitsuan, idatz-estiloaz diona, irakurri nai dauzuet:

«Hemos hecho caso omiso del público (euskeraz idaztean, ale-
»gia), con la presencia de escritos faltos de contenido, insulsos o sin
»substancia, o de envoltura repulsiva...» (*es decir, sin gracia ni naturalidad*, diot nik, *que es el secreto del bien escribir, pues con las reglas académicas cumplidas, hay hoy muchos escritos, que el lector ordinario, a pesar del tema de interés, rechaza sin más*). Eztago beraz, dena erregeletan, ez «urrik emon bere.»

Mocoroak idazleen artean, AXULAR gomendatzen du lehenbizi (eta bera gipuzkoarra da eta ez Nafarrokoa), itz hauekin:

«Una persona muy allegada nos rogó en setiembre pasado [ur-
»teak pasatu dira orduz geroz], que le diéramos a conocer algún
»pasaje escogido del GUERO de AXULAR, obra de la que le había-
»mos hecho grandes elogios. Sin detenernos a seleccionar, abrimos
»el libro en su primera página y empezamos a leerle la dedicatoria
»o GOMENDIOZCO CARTA. A las 15 ó 20 líneas nos interrumpía,
»fuera de sí de emoción, para decirnos: no prosigas; hasta hoy
»creía conocer nuestra lengua, acabo de convencerme de lo contrario.
»Hoy es cuando por primera vez una lectura vasca ha puesto
»en conmoción toda mi alma...» *Eta Nota batean dio Mocoroak;*
«...en el semanario ARGIA de 1925 apareció un documento notable;
»por el que se hizo abortar un proyecto de reedición del GVERO,
»obra plagada de voces exóticas, decía el articulista».

Gu nafarrendako ongi da hau, Axular Urdazubiko semea izan baizen. Bayonako ESKUALDUNA (bere ondokoa HERRIA, orai) ere gomendatzen du, zuzen euskaraz idatzi nai duteneri. Baina goazen EUSKALZAINDIko batasun-erregelak ikuskatzera. Aspaldikoa da Euskalzaindiko kezka hori: 1922 urtean, gai horrerri buruz, *Baztanen, Bilbaon, Donostian*, eta *Hazparnen* bilkurak egin ziran.

Bere iritzea eman zutenen artean ditut, *Campión* eta *Broussain*, *Cruz Goieneche* (Amayurko Erretore famatua), *Orixe* eta *Henry Gavel* aipatuko, zentzukoen artean zeudelako; denek zuten asmo hori onartzen, baina kontuz ibiltzeko errepikatuz.

Euskal Izkiriant zaharren artean ere ezta kezka hori faltatu; Ioanes *Leizarraga*, *Axular*, *Larramendi*, *Iturriaga*, *Mogel*, J. B. *Agirrek*... eskas hori nabaitu zuten; beren izkiribuetan argi aski ageri da.

1969 urtean agertu *Azalpenean*, Euskalzaindiak dio: «Euskalki
»guzien gaineratik eta guzien loturaz, euskera izkiriatu batasuna nai
»da.» [Ez preziski literario-batasuna, Irakaskintzako, Metodotarako, Ikastoletako baizik.]

Batasuna deitu txosten hortan dio Euskalzaindiak; «Ahal dela-rik, euskalki adar bakoitzak bere Literatura apur bat behar du izan» (Ipuñak, elexaharrak, kantak..., baina euskalki bakoitzean, *bata-suna* eginez ere zentro aldera...); Euskalzaindiatik aparte, euskal »izkiriazaille oroen bilkurak egin... gero ere izkiriazailleek izanen »baidute azken hitza literatur-euskeraren batasunari buruz.»

Hor bertan, Lecuona Imanol jaunak dio...: «Idazleen artean, »idazleentzat egin bear dala batasuna; ez errian, ez Olerkietan edo »Nobelistikan; Ikastoletako liburuetan baizik.»

1968 urtean Arantzazun artu ziran erabakien artean esan zen: «Ortografiaz hautatu Batzordeak adiarazi dituen puntu geienak »onartuak izan dira. -H- letraren auzian, izan diren iritzeak entzun »ondoren, *erdi-bide* bat aukeratu da hasteko; *begi onez* ikusiko lu- »keala Euskalzaindiak, letra hori, bi bokal berdin, nahiz ezberdinen »artearen erabiltzen astea.» [Beraz, iñor bortxatu gabe.]

Honi buruz, erraten dut nik, idazle batzuk yaz, Argitasun bat eskatu zioten Euskalzaindiari: bi bokal bereizten direnen artean xoi-lik -h- sartzea (-*ohore-aho-oh- zuhur-*), eta diptongoa austen ez *denean* berriz, ez sartzeko; (adibidez, -*jaio- zaie- maila - alkateeri - iazko-* bezalakoetan); Gure artean austen ezdiran diptongoak ere ba- dira; -*bei- oi- nai- zoi- loi-* eta halako.

Erabakia dago, bai Iparraldeko izkirianten artean ere, konsonan-teen ondotik eztela -h- letra sartu behar (ez *th-kh-rh-ph...*). Euskal- zaindiak, Michelenaren bidez, txosten hortan dio, -*psykhologia- eth- nia -mythoa- thesia- physika-* eta halakoetan usatzea baino, xingleki idaztea obe dela, erabaki den bezala.

Aipatu idazle haiek, itzen astapenetan ere ez sartzeakin, Idazkera aise erreztuko litzakela uste dute (neke baizaiote arront), salbu de- monstratiboetan (-*hau hori- hura-*), adberbioetan (-*hemen- hor- han-*) eta *Herria* (Pais) bezalako itzen batean.

Euskalzaindiko txosten horrek dio: «...Haur eta gazteie euske- »raz irakasten baldin bazaie... premiazkoa da guztiei batera edo ba- »teratsu irakastea...» [Bainan, diot, Ikastoletan aurreei tokiko eus- kalkitik asi behar. Nafarroan, nafar-giputz-etik asirik; alabainan, XIX gn. mendeko giputz-idazleetik, aise nafarrokotik urbilago bai- daude, oraiko gipuzkoar idazleak baiño. Mocoroa aitak gomendia- tzen dituen autoreak hauek dira: *Haraneder*-en Testament berria, *Duvoisin*-en Biblia, J. Bautista *Agirre*-n Eracusaldiac, Gregorio *Arruen* Kempis-Itzulpena.]

A. Arana edo G. Arrúe-na dela dioten LIBERALEN DOTRIÑA liburuan irakurtzen ahal ditugu, Nafarroan usatu esaldi hauek; ...-borchazco alcartasuna -iragancor- (efimero) -egua ciertoa da (ez egui...) (a organikoa konserbatuz) zombait guizonac Obispoen escupean ez egon nai- = (ez -guizonac) (aktiboa -ek- eta pasiboa -ak- bereixten) iñore ezin guezurta lezaquean (ez guezurtatu) (aditzaren radikala usatuz) lotsez estal ditezque- (ez estali)- aguer litezquean -menturaz hilco luque hura-, etc.

Barandiaran-en Ipuñetan, gaur bertan berdin: -anaie zaarrena-ri... (ez nai): —makilla-at eman ementzian —ikus eban neskatilla bat— (ez makill eta ez neskatill-); autoreen idazkera hauek Euskalzaindiak obesten ditu.

«Obe litzakela, aipatu txostenak dio, euskaldun bakoitzak euskal»kiak oro ezagutzea [edo beinipein bizpairu]. Euskalari batek ere aski du, bereak ez dituen euskalkiak ulertzea; ezda gai izaten beste euskalkiz mintzatzeko, ez izkiriatzeko ere.» Erabakien bidez hau nahi da; a) euskalkiak ez ditezen elkarrengandik geyago urrundu. b) eta ahal diteken neurrian, elkargana bil, gero.

«Badirudi, euskera idatziaren beharretarako, egokiago direla (Bilbao euskaldun ez delarik) erdialdeko dialektoak, bazterretakoak baiño. Azaleko auzietan lortu behar dugu batasuna», dio txosten horrek.

Itzetan, Euskalzaindiak naiago ditu bizirik dirautenak, zaharkituak (arkaismoak) baino; zabalago edatuak daudenak, xoko bateko hitz arraroak baiño; hauek bazter uzteko dira. [Erregela hau ardura aundikoa da, geyenek segitzen ezpadute ere.] Edadura zabalago hori, autore zaharretan aurkitzen da; euskal autore gailenak eredu dirala dio, hortarako. Nafarroako autore oberenak, Axularretik asirik, lapurtarrak dira, Larreko eta Manezaundi-rekin; bai eta joan den mendeko giputz-idazleak (Mendiburu, Lardizabal, Barandiaran-en Ipuñak, eta lehenxago aipatuak; horiek denak K. Echenagusia-ren Loretegian auki ditazke, bai eta Mogel, Astarloa, Frai Bartolo, Kirikiño, bizkaitarrak).

Txosten hortan irakurtzen da, «erabili behar genituzken diagramak dira: -dd-edo -y- (Mayi-onyo-) -tt- (-gutti- aitta-) = -ll- (Ollaran-Ollokiegui-) -ñ- (Urruña- Bithiriña- Gotañe- Loroño- Iruñe- bezalako itz eta izenetan dagoen gisan). Eztira beti -d-b-g- soñuak -t- -p- -k- gogorretan aldatzen, -lokarri- Aizkorri- bezalakoetan; -ikusgarri- lasterbide- eginbide- arras edatuak baidaude.

Zillegi uzten ditu; *-etzuen- -ez zuen- / baitu- bai du- baitdu /* bai eta berdin *-xori- xuri- prexitu- axola -taxutu- baigabiltza*, gogortu gabe (*-txori-ajola- baikabiltza-*), lehenak obesten baditu ere. Nafarroan beti leunak usatzen dira, hala nola *-bake- barkatu- dolare- dorre- burdina-*, zaharrago eta jatorrago diralako, *-pake, tolare- torre- burnia-* eta halakoak baiño.

Euskalzaindiak dio fonetismoak eta laburpenak arbuigarri dirala; *biar- etxia- leiua- zun- dun-* (aboa- agoa- afoa-) bezalakoak, illunago diralako, osorik idatzita baiño; *-bear- etxea- leioa- zuen- duen-* (ahoa)...

Izen arrotzetan, aspaldi onartu zuen Euskalzaindiak, euskeraz idaztean ortografia propioa errespetatu behar dela; *Barcelona, Cuba, Venezuela, California* (Europako burdinbidetan usatzen den bezala). Eta erdal etorkiko deituretan berdin; *Viana, Cascante, Caparroso*. Euskal deituretan, aldatu gabe idaztea, euskaraz ere, zuzen da; *Dassance, Elissalt, Retegui...*; euskeratuz, bere lege-forma gal dukete (egiteko eskubidea badugu ere, iduri luke orai, ameka korapilo aundi-gokoak baditugulaik izkuntzan, xuritzeko), aipatu izen horiek eta *Azanza, Elizalde, Erretegui*, ezpailirake pertsona berak.

Geografia -izenen auzia ezta oraino ukitua Euskalzaindian; baina idazle gailenek eta irakurtuenek *Londres* idazten dute eta ez *London*, *Holandia* eta ez *Nederlandia*, *Eskozia, Alemania* (eta ez *Doixterria*), *Chile* (eta ez *Txile*)...

Aditzaren erroa edo radikala usatzeko, zuzen jakin behar da, *-sar bedi- sar diteke- sar zaite- ar zazu-* esaten eta esan behar da; baina *sartu da- sartu behar du -sartu zen- artu du-*. Ez ta esaten *-sar da- ar zuen*, iragana edo pretérito formak baitira, eta hauetan beti, *-sartu- -artu-*.

-rr- diagramaren aitzinean bokala (*a-e*) usatzen du euskerak. *Erroma, arrazoin, arrosa*, baina zuzen esaten dira, *Rumania, románico, Rusia, Ruth*.

* * *

Bukatzeko erranen dugu, batasuna beharrezkoa dela irakaskintza eta Eskoletako bederen, baiñan oraindik osatzeko dugula; eta aipatu erregela horiek segituz urratska, euskalkiak beinikpein urbiltzen aal ditugula. Euskalkiak ezтира baztertu behar; eta erran ere behar da, batasun-idazkera edo ortografia hori, irugarren mailako ze-

regina dela gure izkuntzan; hori baino lehen, ameka korapilo xuritu beharrak dauzkagu *Lexikoan* eta *Morfologian*, geyenek bestela uste arren.

[Euskera izkiriaturu bateratu eta zuzentzearekin bakarrik, ez-tugula salbaturik mintzaira, erran behar da. Idazten den erdia ezda irakurtzen; eta Ulzama, Arakil edo Ayezkoako euskaldunek ezpa-dute bere mintzaira elekatu nai, Gipuzkoan (Bai eta geiago Bizkaian) ere alatsu gertatzen da; guraso aberri-zaleek parra-parra erdaraz, beren aurren aitzinean; bospasei euskaldun mintzazailen artean, euskalzale erdeldun bat aski da, denak erdaraz asteko. Euskalzale direla diotenak txoilik, hemen euskaraz (zerbait bederik) asiko balirake (Alcoy-en edo Játivan valenzianoz bezala) Euskalherri osoa azpizgo-ra aldatua legoke.

Ikastolek ezin dute beren lan eder guztiarekin, euskeraz mintzazeko oitura edo usarioa piztu; oitura misterio horrek politikeriekin deus gutxi ikustekorik du; eta oyu edo espantuekin are guttiago, askoen gorrotoa piztu baizik.]

Batasun-Idazkera hura zuzen eta graziakin erabiltzen ezdakienak, bere euskalki propioan idatzi beharko du; erregela ximple hau maiz ahanzten delako, izkribu latz eta aspergarriez betetzen dizkigute paperak.

Idazle eta irakurle ikasiek, bestalde, bi idazkera onartzen dituzte, zaharra eta berria; aldizkarietan eta idaztxapelgoetan, berria xoilik onartzen bada, idazle jator direnak bazter geldi ditezke, gure Parnaso xumearen kaltetan.

Aipatu den bezala, Nafarroan, Ikastaroeak eta Klaseek, lekuko euskalkitik, edo urbilekotik, asi behar dute. Nafar-giputz euskera ongi ikas ondolik (elkarren iduriko diren autoreak aukeratuz), lapurtarra irakurtzera pasatu. Hau da bide segurena, batasun-izkerara abiatzeko, texto atsegin, ulerterrez eta fonetismorik gabeko direnen bitartez, Alfabetatze Taldetako, Euskalzaindiak onarturik dituen bezalakoz.

A. APAT ETXEBARNE.

